

ZAKUPNIKI IN LASTNIKI MARIBORSKEGA MESTNEGA GRADU OD LETA 1483 DO 2006¹

LEASERS AND OWNERS OF THE MARIBOR CITY CASTLE FROM 1483 TO 2006

Sašo Radovanovič

Pokrajinski muzej Maribor

Grajska ulica 2

2000 Maribor

Slovenija

saso.radovanovic@pmuzej-mb.si

Primljeno/Received: 14. 2. 2007.

Prihvačeno/Accepted: 11. 6. 2007.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 355-05.94 (497.5)

SAŽETAK

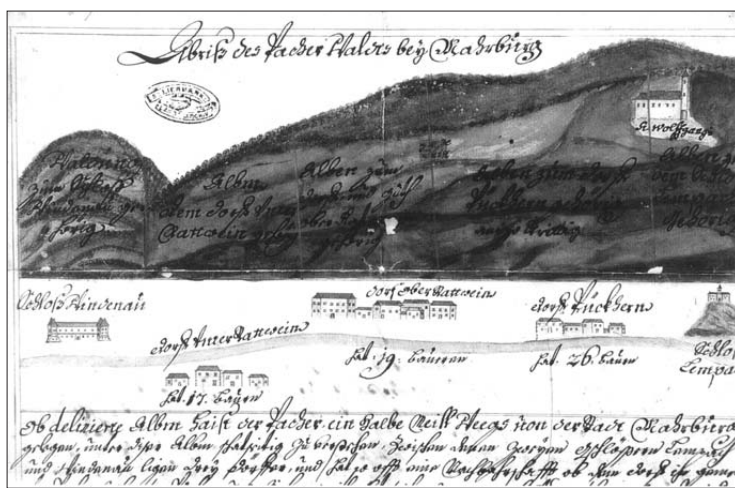
Mariborski mestni grad je bil zgrajen konec 15. stoletja kot deželnoknežji upravni dvor. Do leta 1620, ko ga odkupijo Khisli so se menjavali upravniki in zakupniki gradu, ki so povečini skrbeli le za pobiranje dajatev gosposčine manj pa za samo podobo in funkcijo gradu. Šele z družino Khisl in nato Brandis grad postane plemiška rezidenca mesta tudi v novi razkošni podobi. Vrhunec doživi v sredini 18. stoletja, ko mu v času družine Bradnis prizidajo mogočno baročno stopnišče. V drugi polovici 19. stoletja z odhodom družine Brandis se prične postopen zaton gradu in njegove podobe. Naglo menjavanje lastnikov, ki jim je mogočna stavba povzročala predvsem stroške se je odražalo tudi na zunanji podobi nekoč najbolj reprezentančne stavbe mesta. Nezadržan propad je preprečila Mestna občina Maribor, ki je leta 1933 odkupila grad in ga namenila za muzejsko dejavnost. Literatura in viri za zgodnja obdobja upravljanja z gradom so povečini skromna, kot je bila tudi funkcija gradu tedaj. Poleg Jožeta Koropca, ki je v svojih razpravah o mariborskih zemljiških gospostvih obdelal tudi upravnike in zakupnike gradu, se je z gradom in njegovimi upravniki ukvarjal še Jože Curk pri opisih najpomembnejših historičnih stavb v mestu. Gradivo, ki se nanaša na lastnike gradu od leta 1620, najprej Khisle in nato Brandise se do konca 18. stoletja nahaja v Štajerskem deželnem arhivu v fondu družine Bradnis, ki obsega več kot 40 arhivskih škatel gradiva. Gradivo je še neobdelano, toda že hiter pregled pokaže, da je ob temeljiti študiji tega gradiva možno precej podrobno rekonstruirati način življenja mariborskega plemstva (vsaj družin Khisl in Brandis) od druge polovice 17. do konca 18. stoletja. Žal manjka večina gradiva družine Brandis v 19. stoletju, ki se verjetno nahaja še v privatnih rokah potomcev. Pričujoč prispevek je le kamenček v mozaik zgodovine mariborskega mestnega gradu, njegovih zakupnikov in lastnikov. Hkrati je opozorilo na do sedaj še neuporabljene vire iz arhiva družine Brandis. Prav temeljita študija tega fonda bo v prihodnosti dala zaključeno podobo zgodovine gradu in še posebej njegovih stanovalcev.

¹ Razpravi sta del projekta Bastion, ki ga delno financira Evropska unija v okviru Programa pobude Skupnosti INTERREG IIIA Sosedskega programa Slovenija – Madžarska – Hrvaška 2004-2006.

Ključne riječi: Mariborski mestni grad, zakupniki in lastniki mariborskega mestnega gradu, družina Khisl, družina Brandis

Key words: Maribor city castle, leasers and owners of the Maribor city castle, Khisl family, Brandis family

Mariborski mestni grad je dal med leti 1478 in 1483 zgraditi cesar Friderik III z namenom, da utrdijo severovzhodni del mestnega obzidja. Tedanji dvor pa je bila daleč od tega, kar grad predstavlja danes. Bil je predvsem prostor oziroma skladišče za pobrane dajatve gosposčine Maribor. Sodeč po dokumentih je deželni knez spodnje gospostvo z dvorom že od njegovega nastanka dajal v zakup. Tako je bil med 1493 in 1497 upravnik spodnjega gospostva Klavž Lisnik, zakupnik pa Jurij Gloyacher. Med leti 1497 in 1500 je bil upravnik in hkrati zakupnik gospostva Henrik Seepach. V tem času je leta 1499 nastal nov urbar za spodnje gospostvo s poglavji: podložniški uradi, pravda v mestu, vinogradniške kmetije, gorščina, cerkvena vinska desetina, cerkvena prosena desetina, cerkvena žitna desetina, mestno obgradje in sodne dajatve. Tudi nekateri meščani so plačevali v grad činž ali pravdo za mesarijo, 10 hiš, 5 vrtov, 4 kmetije, 2 pušči, 12 njiv (1 njiva pri križu v Ušji ulici), 4 travnike in 3 gozdove. Nekaj teh posesti je bilo pred Koroškimi vrati na mestu, pri katerih je nekoč stal stari grad. Mesto pa je gosposčini plačalo letno, za najeto deželsko sodstvo in za mitnino 233 funtov in za navadni davek 166 funtov. Med leti 1500 in 1502 je bil zakupnik spodnje gosposčine Volf Schelk. Med leti 1509 in 1514 Gregor Gloyacher, ki je imel leta 1510 za upravnika Janeza Hallerja. Med leti 1514 in 1521 je bil zakupnik Adam Svetkovič, kateremu je do leta 1533 sledila žena(?) Katarina Svetkovič, ki je imela leta 1521 za upravnika Erazma Trautmannsdorfa. Od leta 1533 do 1559 je bil zakupnik Gregor Regal pri katerem se je zvrstilo več upravnikov, leta 1536 Blaž Kreač, leta 1542 Avguštin Kačič in leta 1547 Krištof Perg. V času Regala je bilo gospostvo med leti 1523 in 1532 v sporih z mestom zaradi gozdov na Pohorju.

Karta dela mariborskega Pohorja z vasmi Razvanje, Zgornje in Spodnje Radvanje in Pekre ter gradovoma Betnava in Limbuš iz leta 1677, Štajerski deželni arhiv Gradec, Plaenesammlung - Stmk.-M.-37, Nr. 271

Ko so leta 1542 delali popis imetja so med drugim ocenili tudi dominikalije mariborske gosposčine. Tako so mestni grad ocenili na 900 goldinarjev, stari grad na 50, pristavo v Zlatoličju na 100, njivo in travnik pod mestom na 50 goldinarjev. Skupno je bilo gospostvo ocenjeno na okoli 405 imenjskih funtov. Po letu 1555 je Regal gosposčino zastavil Janezu Valvasorju, za njim pa še njegovemu zetu Janezu Khislu.

Leta 1570 so ob nastanku novih reformiranih urbarjev za deželnoknežja gospostva spisali tudi nov urbar za spodnje mariborsko gospostvo. V njem je bilo 272 podložniških družin. Urbarialne

dajatve so bile skoraj takšne kot na začetku 16. stoletja. Za Janezom Regalom je gospodstvo leta 1571 prevzel v zakup Klement Welzer.² V njegovem času je leta 1572 upravnik gradu v okviru nujnih vzdrževalnih del dal obnoviti okna, vrata, peč in tudi vodnjak. Poleg tega je z dovoljenjem novega zakupnika nabavil 4 stole in dve postelji, kajti ko je prevzemal žitno in vinsko desetino, v gradu ni imel kje prespati, saj mu prejšnji zakupnik Regall tega ni dovolil nabaviti temveč je od njega zahteval le, da sprejme in pospravi desetino v grajsko kaščo.³ Med leti 1573 in 1575 je bil zakupnik gradu Gašpar Raab.⁴

Leta 1575 sta Klement Welzer in Jurij Sigl dobila od deželnega kneza ukaz, da kot komisarja pripravita vse potrebno za predajo urada in gradu v Mariboru Janezu Khislu. Naredili so inventarni popis lastnine gospoda Raabna ter inventar gradu. Khisl se je zavezal, da bo spoštoval vse postavke iz novega reformiranega urbarja. Komisarja sta priloženo pismo podložnikov o poslušnosti novemu gospodu morala preberati v njihovem jeziku (slovensko torej!). Deželni knez je Khislu prepustil gosposčino Maribor ker mu je dolgoval 25.000 goldinarjev. Khisl si je smel letno obdržati od dohodkov gosposčine na račun dolga 1750 goldinarjev, deželnemu knezu pa oddati 650 goldinarjev, 100 štartinov vina, od podložnikov pobran davek in desetino.⁵

Po poteku prvega zakupa je 15. septembra 1579 je Janez Khisl dobil pisno dovoljenje od nadvojvode Karla, da od 24. aprila (dan sv. Jurija) dobi urad in grad Maribor v zakup oē za 4 leta za letni znesek 2400 renskih zlatnikov in 100 ötrtinov vina.⁶

Leta 1582 se je v gradu Maribor poruöil del zidu hkrati z delom mestnega obzidja. Potem ko si je to po nalogu Janeza Khisla ogledal Klement Welzer so leta 1584 ta del zidu in obzidja popravili ter ob tem za potrebe upravnika zgradili dve manjši sobici.⁷ Vsa ta gradbena dejavnost in pritožbe prejšnjih upravnikov govorijo o tem, da grad sam v tistem času ni bil namenjen za bivanje saj so šele konec 16. stoletja v njem uredili dve manjši sobi kjer je lahko prebival upravnik v času ko je od podložnikov prevzemal dajatve gosposčine. Grad oz. dvor je tako očitno služil skoraj izključno za namene shranjevanja blaga gosposčine.

Leta 1585 je Janez Khisl deželnemu knezu posodil nadaljnjih 25.000 goldinarjev s 6% obrestmi ter hkrati sklenil z njim pogodbo, da bo za vsoto 40.000 goldinarjev renske vrednosti od Jurjevega (24. aprila) leta 1586 do svoje smrti zakupnik urada in gradu Maribor, nato pa bodo to pravico imeli njegovi dediči še 24 let po njegovi smrti.⁸ S to pogodbo je Khisl postal praktično trajni zakupnik gradu in zato je pričel postopoma spreminjati tudi njegovo namembnost. Med leti 1582 in 1594 je bil upravnik gradu Miha Naglič, ki je med leti 1584 in 1591 izvedel več gradbenih del v vrednosti 5000 goldinarjev, da bi v gradu uredili tudi stanovanjske in druge služnostne prostore.⁹ Leta 1592 sta Klement Welzer in gospod Neuhaus po pooblastilu barona Khisla pregledala na novo zgrajeno kuhinjo in klet ter s tem povezane stroške za material (opeko,

² Jože Koropec: Mariborski grajski zemljiški gospodstvi v 16. stoletju, ČZN L. 58 NV 23, 2 zv. Maribor 1987, str. 252 – 306;

³ Štajerski deželni arhiv Gradec, I. Ö. Hofkamer sach K. 11 H. 13

⁴ Jože Koropec: Mariborski grajski zemljiški gospodstvi v 16. stoletju, ČZN L. 58 NV 23, 2 zv. Maribor 1987, str. 252 – 306;

⁵ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miscellen K. 177a/13/1575

⁶ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miscellen 181/22/1585

⁷ Štajerski deželni arhiv Gradec, I. Ö. Hofkamer sach K. 11 H. 13

⁸ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miscellen K. 181/22/1585

⁹ Jože Koropec: Mariborski grajski zemljiški gospodstvi v 16. stoletju, ČZN L. 58 NV 23, 2 zv. Maribor 1987, str. 252 – 306;

kamenje, les itd.).¹⁰ Med leti 1592 in 1594 je bil zakupnik gosposčine dvorni kancler Schranz von Schranzhofen (za zakupnino 40.000 goldinarjev) in po njegovi smrti leta 1594 vdova Marjeta.¹¹

Zanimivo je, da je pogodba iz leta 1585 dajala zakupno pravico Khislovim dedičem, ki pa so morali čakati na ponoven zakup gosposčine, v katero je njihov oče vložil ogromna sredstva, vse do leta 1608, ko je zakupnik postal baron Vid Khisl. Začetnik uspešne veje Khislov Janez Khisl se je rodil okoli leta 1530. Po uspešnem vodenju poslov (steklarne) je postal deželni poverjenik na Kranjskem, leta 1560 cesarski svetnik, kasneje nadvojvodov komorni svetnik, kranjski deželni upravitelj, goriški dedni stolnik oziroma višji dedni točaj, lovski mojster, med letoma 1551 in 1569 proviantni in plačilni mojster Vojne krajine, v letih 1566 in 1567 predsednik deželnega sodišča na Kranjskem in nazadnje predsednik dvorne komore (glavni upravitelj deželnoknežjega premoženja v Notranji Avstriji). Leta 1569 je bil povišan v viteza in leta 1590 je postal baron.¹² Leta 1591 je ponovno postal zastavni lastnik gosposčine Ptuj. Nadvojvodu Ernestu je moral obljubiti, da se bo držal določil, s katerim je zopet dobil v zastavo gosposčino Ptuj z mitnino in upravnim dvorcem v mestu Ptuj za dobo 5 let proti plačilu 42.750 gold.¹³ Med leti 1592 in 1593 je kupil gosposčino Lanšprež, bil med leti 1590 in 1593 najemnik Pišec in Sevnice ter leta 1593 glavar oziroma zakupnik Postojne.¹⁴ O njegovi podjetnosti in iznajdljivosti priča tudi nakup dveh leopardov, ki jih je kupil za 586 goldinarjev v Italiji za cesarja Rudolfa II., oziroma njegov živalski vrt.¹⁵

Baron Khisl na pogrebu nadvojvode Karla leta 1595 – Štajerski deželni arhiv Gradec, PS Habsburger M-1, Nr. 17 - 22

¹⁰ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miszellen K. 181/22/1585

¹¹ Jože Curk: Nekaj novih vidikov o gradbenem razvoju mariborskega mestnega gradu, tipkopis, Ljubljana 2006;

¹² Barbara Žabota: Rodbina Khisl – novoveška zgodba o uspehu, Kronika 51, Ljubljana 2003, str. 1 – 26;

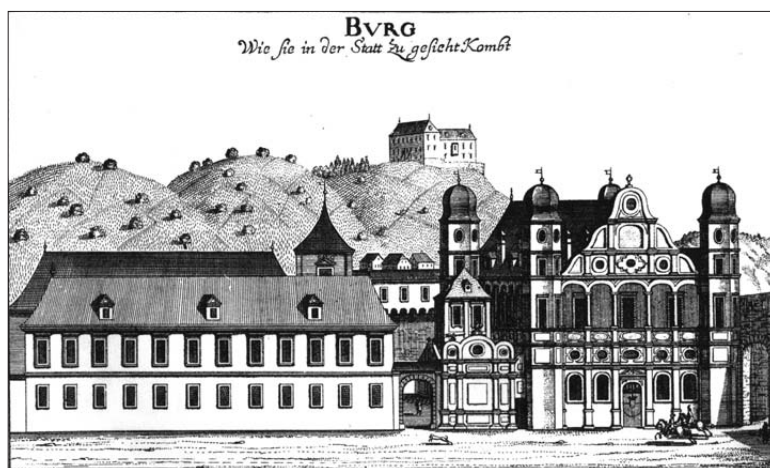
¹³ Marija Hernja Masten: Prispevek h gospodarski zgodovini Ptuj v 16. stoletju, Ptuj 2003;

¹⁴ Barbara Žabota: Rodbina Khisl – novoveška zgodba o uspeku, Kronika 51, Ljubljana 2003, str. 1 – 26;

¹⁵ Documenta Rudolphina, Manfred Staudinger, Études descriptives de zoologie historique. In: Manfred Staudinger, Herbert Haupt, Thea Vignau-Wilberg, Eva Irblich, Le Bestiaire de Rodolphe II, Paris 1990, str. 91 - 492.

1. avgusta 1620 je cesar Ferdinand II. prodal gosposčino grad Maribor skupaj z mestnim gradom Janezu Jakobu Khislu z vsemi pripadajočimi pravicami. Janez Jakob je bil rojen leta 1565. Med letoma 1618 in 1638 je bil lastnik Fridrihštajna in Kočevja, od 1623 Poljan in Ribnice, od 1629 pa še Ravnega polja in Šentjanža. 14. marca 1623 je dobil grofovski naziv in predikat »Graf von Gottschee«. Leta 1613 je dal zemljišče in sredstva za gradnjo kapucinskega samostana v Mariboru. Temeljni kamen za samostan je 23. aprila 1613 položil ljubljanski škof Tomaž Hren. Janez Jakob se je 25. januarja 1598 v Gradcu poročil z Marijo Thanhausen, vdovo Jurija Jerneja Zwickla. Marija je s seboj pripeljala tudi sina iz prvega zakona - Jurija Jerneja. Janez Jakob Khisl ni imel moških potomcev, zato je posinovil Jurija Jerneja in mu dovolil uporabljati priimek Khisl. Janez Jakob Khisl je umrl 23. junija 1637 v Mariboru. Njegov naslednik je postal posinovljeni Jurij Jernej Zwickl - Khisl. Jurij Jernej je po očimu podedoval priimek in gospostva Fridrihštajn, Kočevje, Poljane, Ribnico in mariborski mestni grad. Pozneje je kupil še mariborski gornji grad, Črnce in Miklavž.¹⁶

Po njegovi smrti leta 1653 je gosposčino in grad podedoval njegov posinovljenec Janez Jakob Khisl, ki je leta 1690 umrl brez moških potomcev. Iz inventarja zapuščine grofa Janeza Jakoba Khisla iz leta 1690 je mogoče vsaj delno razbrati razporeditev prostorov in njihovo opremo, med katero izstopata oprema grajske loretanske kapele in grajska orožarna. Grajska orožarna je bila po zaslugi Janeza Jakoba Khisla bogato opremljena. V njej so hranili s srebrom okovano in pozlačeno turško sabljo, velik srebrni konjeniški meč, puško z milanskim sprožilnim mehanizmom, puško s srebrnim okovjem, osem pušk na krogle, dve pištoli izdelani pri puškarskem mojstru v Hainfeldu, 6 parov jezdnih pištol, par malih pištol, par žepnih pištol, majhno sabljo s srebrnim okovjem, 2 lovska noža z dvojnimi rezilom, lovski rog, torbico za okoli vratu iz zelenega žameta in srebrnim okrasom, pozlačeno kratko sabljo, španski meč, 3 navadne meče, 2 francoska rapirja, 2 majhna možnarja, železni možnar, mali signalni možnar, velik turški nož, 3 turške nože, turški handžar okovan s slabim srebrom, velik možnar, pozlačen meč, črni meč za prebijanje oklepa, črni meč, 14 jezdnih mečev, 14 navadnih sabelj, navaden palaš, navaden (vojaški) pograd, 14 pušk, 8 karabink, par pištol, veliko karabinko, turško janičarsko puško s srebrnim okovjem, dve navadni puški na krogle, štiri sodčke smodnika, dve mali žepni pištoli, 26 pušk in mušket, dvojno karabinko (dvocevko), 6 železnih topov, dva železna možnarja od katerih je bil eden neuporaben, dva velika možnarja, štiri majhne možnarje, 30 dvojnih sekir, 36 mušket, 12 parov pištol, helebardo, 25 jutranjih zvezd, 31 starih mečev, 3 sablje, 42 čelad, 36 sulic, 4 jermene za karabinke,

Mariborski mestni grad leta 1681, G. M. Vischer: Topographia Ducatus Stiriae, Gradec 1681

¹⁶ Barbara Žabota: Rodbina Khisl – novoveška zgodba o uspeku, Kronika 51, Ljubljana 2003, str. 1 – 26;

12 torbic za mušketicirje, štiri popolne oklepe s šlemi, štiri hrbtnne in prsne oklepe, boben, osem smodniških vrvic, ki pa vse niso bile cele, kup velikih in malih železnih krogel, ročni mlin za mletje žita; poleg orožja pa je bila še druga vojaška oprema in sicer: mali šotor za spanje, pohodni zaboj brez zdravil, šest majhnih kotlov, štiri skrinje za osla, štiri usnjene torbe, štirje poljski vozovi in trije kuhalniki.

Razporeditev prostorov gradu konec 17. in v začetku 18. stoletja je še precej nejasna predvsem zaradi posplošenih opisov in namena prostorov. Verjetno je bila leta 1690 v prvem nadstropju južno od slavnostne dvorane čajnica ter poleg ostalih manjših prostorov še dve sobi opremljeni s slikami. Severno od slavnostne dvorane pa je bila stara čajnica in poleg večjega števila sob tudi grofova soba. V srednjem nadstropju ali mezzaninu pa so bili prostori za služinčad; med prostori za služabnice in služabnike je bila lekarna, v kateri so bili štirje navadni zaboji in dve mizi. Na koncu tega trakta je bila zgoraj opisana orožarna.¹⁷

Sestra Janeza Jakoba Khisla, Marija Eleonora se je 24. januarja 1692 poročila z Leopoldom Jožefom Ursinijem pl. Rosenbergom. S smrtijo Marije Eleonore Ursini - Rosenberg leta 1727 je izumrla tudi mariborska veja Khislov.¹⁸

V 20. letih 18. stoletja se je Adam Wilhelm Brandis, najvišji dvorni mojster nadvojvodinje Elizabete poročil z Marijo Ano grofico Khisl. S tem sta posest in grad prišla v roke družine Bradnis, ki ju je obdržala do 80. let 19. stoletja. Grofje Brandisi izhajajo po najstarejši liniji iz Graubündna in se pojavijo kot švabski grofje in gospodarji Vaduza, Schellenberga in Blumenecka. Tirolska linija se začne s Henrikom I. leta 1179, ki je postavil grad Brandis v Etschtalu. Veit Brandis, ki je bil začetnik mlajše tirolske linije je bil 24. marca 1654 povzdignjen v grofovski stan. Njegov sin Adam Wilhelm Brandis, najvišji dvorni mojster nadvojvodinje Elizabete se je poročil z Marijo Ano grofico Khisl z Gornjega Maribora. Njegov sin Franz Adam Jakob Brandis je umrl kot veliki dvorni maršal leta 1746. Sinova Franc Karl in Guidobald sta padla v vojnah, prvi leta 1734 pri Parmu, drugi pa leta 1738 v bitki s Turki. Tretji sin Henrik Franc Adam se je leta 1745 poročil z Marijo Ano grofico Trautmannsdorf. Ko je 23. oktobra 1790 v starosti 76 let umrl v Mariboru je z njim izumrla starejša tirolska linija. Njegov posinovljenec Janez Brandis se je leta 1786 poročil z grofico Marijo Jožefo Trautmannsdorf. Bil je najvišji dvorni mojster poljske princeze v Koblenzu. Med njegovimi tremi sinovi je grof Henrik Adam Brandis rojen leta 1787, postal gospodom mestnega gradu v Mariboru in Gornjega Maribora, Janez je umrl že 1789, Klemen Henrik Adam, ki se je rodil leta 1792, pa je postal deželni glavar Tirolske, gospodar gosposčin Betnava, Bukovec, Gromberg, Frajštajn in Vartenhajm (Wartenheim) pri Mariboru.¹⁹

Iz leta 1728, ko je bil grad že v posesti družine Brandis je ohranjen popis po katerem naj bi bila v prvem nadstropju severno od slavnostne dvorane shramba za jedi, plesna soba, soba slik, t.i. družabna soba, grofova soba, dekliški prostori, grofov in grofičin kabinet ter dodatna soba. Južno od slavnostne dvorane pa naj bi bile poleg ostalih prostorov tudi lovska soba. V srednjem nadstropju naj bi poleg prostorov za služabnike in prvega ter drugega lakaja bila še t.i. hajduška soba, soba upravnika in pisarna.²⁰

Najbolj podroben opis in namembnost prostorov mariborskega gradu kot plemiškega bivališča podaja Gustav Rudolf Puff v svoji knjigi Maribor in njegova okolica iz leta 1846:

¹⁷ Štajerski deželni arhiv, Archiv Familie Brandis K. 6

¹⁸ Štajerski deželni arhiv, Archiv familie Brandis K. 12

¹⁹ Rudolf Gustav Puff: Maribor, Založba Obzorja, 1999, str. 148 – 149;

²⁰ Štajerski deželni arhiv, Archiv Familie Brandis K. 16

»Grad grofa Brandisa oblikuje severovzhodni vogal mesta (leta gradnje 1655, 1699, 1733, vzhodni prehod 1738, hlevi 1780, stolp z uro 1814, 1836, 1838, 1843) ter s pripadajočim vrtom zavzema tudi del nekdanjega mestnega jarka, po katerem žubori Ribniški potoček, ki je hkrati meja mestnega in grajskega okraja. S stanovanjskimi stavbami je najmočnejša utrdba mesta, opremljena z dvema dvoriščema, med katerima je tisto, ki je namenjeno jahalni šoli, zelo veliko; je ena izmed devetih svobodnih hiš v Mariboru; grad je najlepša in največja stavba v mestu, ima troje vrat navzven in četrta, ki se odpirajo na ljubek vrt; na tej strani je v pritličju upravnikovo stanovanje, po zunanji strani prvega nadstropja teče dolg okrasni hodnik okrog čudovite osrednje stavbe; na severovzhodu se stika z mogočno bastijo; le-ta ima v spodnjem nadstropju oboke, ki lahko kljubujejo topovskemu obstreljevanju; menda je bila s podzemeljskim rovom povezana z gornjim gradom; na bastiji, ki je nekoč z dvojno vrsto topov ključovala Turkom, so sobane grofovske družine, na severni strani sledi prijazen hodnik namesto obrambnega ob visokem utrdbenem obzidju, na južni strani, od koder se odpira pogled na Grajski trg, pa je tisti del gradu s hišno št. 2, ki so ga 1843 povišali za nadstropje in ki hrani za nizom 12 oken pisarne tukajšnje katedralne okrajne uprave. V prejšnjih letih, ko je bil grad še ožji, obdan s štirimi vitkimi stolpiči in se je držal precej velike hišne cerkve, pa so bila tukaj stanovanja uradnikov; portal proti Grajskemu trgu je okrašen s prostim, velikim kamnitim levom. Od loretanske kapele drži stopnišče v krasno veliko osrednjo stavbo, najprej pa v temačen hodnik, v katerem je shranjen arhiv, in zraven v sobano z različnimi rodbinskimi starinami. Tukaj vidimo lepo oltarno preprogo, ki jo je izvezla grofovska družina, doprsno podobo grofice Ane Marije Brandis, rojene Trautmannsdorf itd., lične paramente, med katerimi je eden iz rdečega in srebrnega brokata z zlatim in srebrnim cvetjem, narejen iz poročne obleke ene izmed grofic Brandis. Zdaj se vrnimo na veliko dvorišče, kjer je na desni strani, ozaljšano s pozlačenima grboma Brandisov (4 levi) in Trautmannsdorfov (3 železni šlemi), ki spominjata na gradnjo sedanjega gradu 1744 v času Henrika Adama grofa Brandisa in Marije Ane Trautmannsdorf, čudovito, po najboljšem italijanskem okusu zgrajeno stopnišče z dvojnimi dohodom, ki ga v stranskih nišah krasijo imenitni kipi, med njimi počivajoča Diana, geniji itd. Na tem mestu je nekoč stala grajska cerkev. Če stopimo na svetli, prijazni, široki, z belimi ploščami tlakovani hodnik, ki teče okrog gradu, pridemo mimo velike dvorane v skrajni severni del gradu, kjer stanuje grofovska družina. Visoke sobane z mogočnimi okni in z zlatom okrašenimi krilnimi vrati omogočajo mikavno bivanje, ki dobiva še globlji pomen zavoljo lepe zbirke slik.

Mariborski mestni grad
leta 1681, G. M. Vischer:
Topographia Ducatus Stiriae,
Gradec 1681

V prvi sobani je več kot 70 slik italijanske in nizozemske šole, med njimi so upodobitve morja, stavb, cvetja in sadja, dve mojstrski podobi meniških glav, slika Karla VI., Magdalene ob Kristusovem znožju, nekaj krajin, svete Družine, naslikane na slonovo kost, smešne postave bebca pri jedi, drzno izpeljanega roparskega napada, Marijinega vnebovzetja, predvsem pa Breughlovo (1597) srhljivo prikazano zmagoslavje smrti; na srednje veliki sliki, ki jo je restavriral Kuppelwieser, je na stotine jarkih, z grozovito resničnostjo upodobljenih postav, ki prikazujejo smrt v vseh odtenkih oblik in v vseh stanovih, tukaj so trupla kraljev, tam drgetajoče spake na morišču, tukaj groza brodoloma, tam umirajoči na pojedini, pri uživanju, na plesu, tudi med požarom in v bitki, v ospredju pa voz, poln lobanj; okostnjak, čigar atributi so krokar, zvonec in svetilka, jaha na mršavem kljusetu in vodi vse navzdol; drugi okostnjak sedi na vozu, polnem lobanj, in vrti lajno, skratka, na tej podobi se izpoveduje mnogovrstnost grozotnosti, ki nas tira v blaznost. Dostojanstveno, dasitudi mnogo manjše nasprotje predstavlja zavoljo pisanih spak in krink komedija v podzemlju. Lukrecija, ki jo je premagal Tarkvinij, Samson in Dalila, Parisova sodba so poleg mnogih drugih mitoloških prizorov ravno tako pretehtan okras kakor staro pohištvo z nadvse dragocenimi intarzijami, velika ura z nihalom (mojstrovina Josefa Hartmanna st., na Dunaju 1767); oboje je za sobano častitljiv in hkrati udoben pridelek. Stopimo v veliko, elegantno zimsko sobo, kjer presenetljivo učinkujejo stara zrcala in lestenci, ure in težko izrezljano pohištvo, 4 dragocene glavne in 3 stranske tapete z zabavnimi prizori v rokokojskem slogu pa presenetljivo spominjajo na 15 Watteaujevih podob v Sans-Souciju. Skorajda še bolj prostorna je severovzhodna sobana, kjer nas pozdravljajo tako številni družinski portreti (skoraj izključno dokolenski) kakor častitljivi penati. Med njimi opazimo grofico Trautmannsdorf, rojeno Khisl; Brandisa v obleki nemškega reda; grofico Welsersheim, mater soproge sedanjega lastnika; kontesi Jožefino in Ano Brandis, nekaj portretov v rokokojskem stilu, risb, kopijo Madone po Kuppelwieserju, Marijano grofico Trautmannsdorf, rojeno grofico Herberstein, 1731; Sigismunda Ferdinanda Leopolda grofa Trautmannsdorfa, c.k. dvornega vojnega svetnika, ki je v starosti 64 let umrl 1734 kot tretji lastnik fidejkomisa v Trautenfelsu; njegova bogata modro izvezena obleka je posrečeno nasprotje rdečega, z zlatom okrašenega kožuha tajnega svetnika Karla grofa Trautmannsdorfa, prvega lastnika fidejkomisa Trautenfels. V četrti sobi zagledamo dve ljubki sliki, namreč: matični grad Brandisov v Etschtalu in tradicionalni počastitveni sprevod strelcev na Tirolskem, nadalje loretsko Marijo, čednega moža z dolgo lasuljo, grofico Auersberg v žalni obleki itd. Bežno se pomudimo pri angleških bakrorezih (domači prizori) ter pohitimo v šesto sobo, kjer je prava rodbinska galerija in zbirka redkosti. Tukaj vidimo v navadni civilni obleki grofa T.J. in H., Adama Brandisa, mladostnega C. Brandisa v obleki nemškega reda, J.B. v popolni bojni opravi, čedni dami Marijo Ano grofico Brandis, rojeno Trautmannsdorf; J.D. St. Elija, rojeno Brandis, mračnega kneza St. Elija, mejnega grofa Starhemberga v oprsniku; Guida Starhemberga z ovratnikom nemških gospodov; J.G. Stahemberga, rojeno grofico Stahemberg, v damski obleki reda zvezdnega križa; Marijo Terezijo grofico Auersberg, rojeno grofico Rappach, v togi nemški noši; gospoda Karla grofa Trautmannsdorfa (1773, starega 54 let), četrtega lastnika Trautenfelsa, z mogočno lasuljo; H.S. grofa Trautmannsdorfa z mračnim obrazom; H.J.G. Kisl; prijazno obličje T.P.S. Driano, rojene pl. Caserta, ob njej pa, v bogato izvezeni obleki, njenega soproga S.P. Driana, zraven njega v bojni opravi grofa Opersdorfa, Marijo grofico Opersdorf, rojeno grofico Brandis; dobrodušni obraz G. A. M. Brandisa, Ano Marijo grofico Brandis, rojeno grofico Kiesl, in Ano Marijo grofico Kiesl, rojeno grofico Berk; krasno postavo Marije Ane grofice Starhemberg, rojene grofice Rappach, v svetli opravi. Del stene zavzema grofovski rodovnik, ki se začinja s Henrikom Laneburgom in Welpirgo 1140 in na katerem se že 1180 pojavi gospod Hildebrand Brandis; povezava tega plemenitega rodu z najodličnejšimi rodbinami v monarhiji se neskončno razširi. Skozi stoletja se na stranskih vejah pojavljata rdeči lev na grbu in ime Lane-

burg. Šele z Jakobom Brandisom se 1556 pojavijo štirje rdeči levi. Mimo treh sob za služinčad v severnem krilu, iz katerega se vzdolž galerije pride v severni, dve nadstropji visok, s sončno uro iz 1699 opremljen stolp, kjer je v čednih sobanah prijetno bivati, se napotimo v srednje krilo, hitimo skozi biljardno sobo z njenimi kitajskimi stenskimi slikarijami, skozi drugo in tretjo sobano z dobrimi bakrorezi ter pridemo v grajsko dvorano, največjo in najlepšo dvorano v Mariboru, v kateri se žal neobokani strop ne more brez nevarnosti upirati zvokom hrupne glasbe. Skozi šest velikanskih oken in dvojne steklenih vrat na hodnik prihaja v 25 korakov dolgo in 18 korakov široko zeleno slavnostno dvorano potrebna dnevna svetloba, ki jo ponoči nadomešča pet velikih, starinskih steklenih lestencev. Tlakovana tla in štukaturni strop sta občudovanja vredna, zakaj strop krasijo velika podoba bitke s Turki v mojstrski izvedbi al fresco, dva manjša vojna prizora in štirje letni časi. Od tod pridemo v jugovzhodno vrsto tujskih sob; parketi, pohištva in tapete razodevajo prav toliko stare krasote kakor izbranega okusa. Med mnogimi tapetami z mitološkimi prizori v prvi sobi se odlikujejo opiti Silen, ki ga vodijo bakhantke, Diana in Akteon (mojstrska), Merkur in Bakhos, Endimion, Bakhovo zmagoslavje, speča Diana itd.; med manjšimi krajinami na zidcih odkrijemo tudi staro upodobitev nekdanje trdnjave Gornji Maribor. V tretji sobi so v čudoviti raznolikosti likov in situacij prikazani prizori iz življenja Kitajcev. Lepe tapete ter portreta Marije Terezije in Franca Lotarinškega krasijo četrto, peta soba pa zbuja zanimanje zaradi različnih starih slik. Tukaj vidimo natančno upodobitev starega gradu iz 1600 s štirimi okroglimi stolpiči, velikim cerkvenim stolpom sredi visokega in nižjega obzidja. Mnogo podob ptic, med njimi droplje, uplenjene 1709 pri Sv. Miklavžu (St. Nicolai), gamsa, ob njem pa grofa Henrika Brandisa, ki ga je 1739 ustrelil pri Črnem ribniku v gornjemariborskem grajskem gozdu, itd. Vidimo tudi upodobitev nekdanjih Graških vrat, ki so imela tri nadstropja visok stolp z zobčastim nadzidkom in bila zavarovana z visokim zidom z dvojnimi strelnimi linami. Od tod stopimo na veliko, zračno, poleti s cvetličnimi koriti okrašeno galerijo, s katere drži dvojne velikih stopnišč v spodnje nadstropje; dolga je 80 korakov, 10 korakov široka, na eni strani oprta na 12, na drugi pa na 13 slopov.

Poživlja nas svež zrak, razveseljuje razgled na južno in vzhodno mejno hribovje, na Macelj, Ivanšico, Donačko goro itd. Podobna manjša galerija, ki se odpira proti jugu na notranji del mesta, nas pod stolpom z uro in dvema zvonovoma privede k velikemu hodniku in stopnišču. Med visokimi gosti, ki so prenočevali v gradu, omenimo cesarja Karla VI., ki ga je, kakor pripovedujejo, moreča slutnja gnala naprej proti Gradcu, saj se je takoj po njegovem odhodu podrl strop v njegovi sobani, in nadvojvodinjo Klementino, nevesto princa Januarja Neapeljskega, 3. junija 1797.²¹

Med leti 1881 in 1896 je bil lastnik gradu baron Klemen August Zwickl iz Westfalije. Nasledil ga je sin Pij Zwickl, ki je imel grad v lasti do leta 1921. Tega leta je grad odkupil trgovec Vili Berdajs, ki ga je leta 1933 prodal Mestni občini Maribor, katere last je še danes.²²

²¹ Puff, Gustav Rudolf: Maribor, njegova okolica, prebivalci in zgodovina, prevod Franc Vogeltnik, Založba Obzorja, Maribor 1999, str. 31 - 36

²² Jože Curk: Mariborski mestni grad. Kronika 7/1/1959. str. 30 – 36;

SUMMARY

The Maribor city castle was built in the end of the 15th century as an administrative mansion of provincial princes. Until 1620, when it was bought by the Khisl family, it was ran by administrators and leasers, which mostly took care just for collecting tribute and less for the image and the function of the castle. The castle became a noble residence of the city in its new and magnificent image only with the Khisl and then the Brandis family. This image culminates in the middle of the 18th century, when a mighty Baroque staircase was added by the Brandis family. In the second half of the 19th century, when the Brandis family left, gradual decay of the castle started. It passed from one hand into another, the huge building meant nothing but costs to different owners, and that was also represented in the inside image of ones very important building of the city. Total decay was stopped by the Municipality of Maribor, which bought it in 1933 and intended for a museum.

There are few literature and sources for early periods of the castle administration, and so was the function of the castle. Besides Jože Koropec, who in his debates about the Maribor land dominions wrote about administrators and leasers of the castle, there was also Jože Curk, who dealt with the castle and its administrators while describing the most important historical buildings in the city. The material about the owners of the castle (the Khisl and the Brandis family) from 1620 till the end of the 18th century is kept in the Styrian land archives, in the Brandis family archives and includes more than 40 archive boxes. It is still unworked, but the thorough study of the material could very precisely reconstruct the way of life of the Maribor aristocracy (at least of the Khisl and Brandis family) from the second half of the 17th until the end pf the 18th century. The majority of the material of the Brandis family in the 19th century is unfortunately missing, so it is probably still in the private possession of its descendants.

This article is just a small peace of the history of the Maribor city castle, its leasers and owners. It is again a reminder of yet unused sources of the Brandis family archives. The thorough study of that fund could give a complete image of the history of the castle and especially its inhabitants.